

A magyar nyelvjárások helye a korszerű oktatásban

Számos olyan esetről hallhatunk, amikor ismerőseink arról mesélnek, hogy milyen sérelmek érték őket azért, amiért az anyanyelvjárásukat használták. Pedig az újabb keletű nyelvészeti és anyanyelvoktatási perspektívák már nem kezelik olyan me-reven a nyelvjárás jellegű beszédet. Arra kellett rájönni, hogy egy-egy egyénhez nem egyetlen nyelvhasználati mód tartozik, hanem létezik a nyelven belüli kódváltás képes-sége, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy az egyes beszédmódokat a beszélők többsé-ge elsajátítja, és – mint az öltözéket – alkalomhoz és helyhez választja (bővebben lásd: Sándor, 2014).

Kontra Miklós szerint a nyelvjárásokkal szembeni negatív attitűdök mérsékelhetők lennének, amennyiben a régebbi időkben (és régebbi korszakokban nevelkedett magyar-tanárok esetében ma is domináns) felcserélő anyanyelvi nevelést a hozzáadó váltaná fel (Kontra, 2003). A szerzővel mi is egyetérthetünk, hiszen erre mutatnak a paradigma-szintű változások is.

Bár a magyar nyelv és irodalom iskolai oktatásában nem a nyelv szociolingvisztikai, illetve nyelvjárastani vonatkozásai a hangsúlyosak, mégis elengedhetetlen, hogy a tanu-lókban az ezirányú nyelvhasználói tudatosság is fejlesztésre kerüljön. A nyelvjárás-kuta-tás a magyar nyelvészetben hosszú múltra tekint vissza, a kolozsvári magyar nyelvészeti kutatásoknak is ez volt az egyik legerősebb oldala a XX. században. Írásomban azokat a régebbi és újkeletű forrásokat mutatom be, amelyek kitűnő lehetőséget kínálnak a peda-gógusoknak a nyelvjárastani témák feldolgozásához.

A rendelkezésre álló anyagokat tulajdonképpen két nagy csoportba lehet sorolni: papír alapú, illetve digitális anyagok. Elsőként a magyar nyelvjárás atlaszokról ejtek szót, ezt követően pedig a modern nyelvjárás forrásokról, nem térek ki a meglévő tájnyelvi szótárakra.

A *Magyar nyelvjárások atlasza* (továbbiakban MNyA) hatkötetes mű, 1968 és 1977 között jelent meg Deme László és Imre Samu szerkesztésében. Hangsúlyo-san a mai Magyarország területét fedi le, de sporadikusan tartalmaz adatokat erdélyi (Csernátfalva, Csíkrákos, Désháza, Domokos, Gyergyótölgyes, Halmágy, Kászonaltíz, Kiskapus, Kobátfalva, Köröstárkány, Lozsád, Lukafalva, Magyar Kemenye, Magyarvalkó, Nyáradremete, Oltszakadát, Szilágybagos, Torockószentgyörgy, Vajasad, Vajdakamarás, Zágón, Zselyk) településekről is.

Ennek a munkának közeli rokona a *romániai magyar nyelvjárások atlasza* (további-akban RMNyA), amely tizenegy kötetes, utolsó kötete egészen új, 2010-ben jelent meg.

Anyagát Murádin László gyűjtötte, szerkesztését és kiadását Juhász Dezső vezette. Ezekben a kötetekben viszonylag sűrű romániai magyar településhálózattal jelennek meg a nyelvjárási adatok.

Atlasz készült a moldvai magyarok nyelvjárásairól is, amely *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza* (továbbiakban MCsNyA) címet viseli; a kétkötetes munka 1991-ben jelent meg, Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila szerkesztésében, a kiadás előkészítésében részt vettek Murádin László és Péntek János. Az eredetileg háromkötetesre tervezett munkának papíralapon csak az első két kötete jelent meg, ezek körülbelül 600 térképlapot tartalmaznak, a sokkal később előkerült III. kötet kéziratának anyagát már csak digitalizált formában tekinthetjük meg (Bodó – Vargha, 2007).

Egy másik, nyomtatott formában konzultálható munka a *Szilágysági nyelvatlasz*, amelynek anyagát Márton Gyula gyűjtötte, majd miután Hegedűs Attila összeállította a kéziratot, a kötetet is megszerkesztette. A 779 lapot tartalmazó atlasz 2001-ben jelent meg (Hegedűs, 2003).

A modern technológiák megjelenésével a nyelvjáráskutatás is lépést tartott, és igyekezett kihasználni a számítógépes világ által nyújtott lehetőségeket. A magyar nyelvjáráskutatásban, a nyelvjárási anyagok feldolgozásában Vékás Domokos kezdte meg a munkát a *Bihalbocs* nevű program fejlesztésével (bővebben lásd: Vékás, 2007). 1996 óta vannak rögzített adatok ebben a programban, amely rendkívül sokoldalú. Az eredeti elképzelés szerint a program fejlesztését és használatát programozói ismeretekkel is rendelkező nyelvészek végzik, azonban a szemléletes anyagokat interneten böngészhető megvalósításban is elérhetővé lehet tenni.

A továbbiakban a *Bihalbocs* keretében létrejövő megvalósításokról lesz szó, annál is inkább, mert ezek már digitális formátumok, nagy eséllyel keltik fel a tanulók érdeklődését, a tanteremben is felhasználhatók például elektromos tábla vagy projektor segítségével.

Legelőször arról kell szót ejteni, hogy a *Bihalbocs* munkatársai egyik fontos célként tűzték ki maguk elé, hogy a meglévő kéziratok vagy nyomtatott adattárakat (atlaszokat, nyelvföldrajzi szótárakat) digitalizálják. Ez egyrészt azért nagyon fontos, mert a digitalizált adatokat (vagy azoknak egy részét) integrált módon is lehet kezelni, ezáltal például ugyanabban az adatbázisban lehet dolgozni több atlasz adataival is. Másrészt, rendkívül hasznos is, hiszen a megfelelően digitalizált adatokat sokféleképpen lehet (újra)hasznosítani. A továbbiakban a hasznosítás különböző módzataiból adok közre mutatványt, leginkább azért, mert ezeknek a tárgyalásával már eljutunk azokhoz a konkrét forrásokhoz, amelyek a tanórák kereteiben lesznek hasznosíthatók.

Ezek a források tulajdonképpen két honlapról érhetők el, melyek egymásra is hivatkoznak:

http://geolingua.elte.hu/index_hu.html, illetve

http://www.bihalbocs.hu/dialektologia_demo/index.html.

Az első kategória a *Találóstérkép* nevet viseli. Ezek olyan nyelvjárási térképek, amelyek az MNyA és az RMNyA integrált adataiból készültek. Például ha azt szeretnénk be-

mutatni a tanulóknak, hogy a magyar nyelvterületen milyen vidéken mit neveznek *nagyujjnak*, megnyithatjuk a 2. térképet, és a következőt láthatjuk (lásd. 1. ábra).

1. ábra. Találóstérkép a *nagyujj* címszóra

A sötétebb árnyalatú pöttyök (a színes térképen piros színű) olyan településeket jelölnek, ahol a *nagyujj* a *hüvelykujjat* jelenti, a világosabb (a színes térképen kék színű) pöttyök pedig olyan kutatópontokat, ahol a *középső ujjat* jelenti. Ha az egyes pöttyök fölé visszük az egeret, azt is megtudhatjuk, hogy melyik települést jelöli a pötty, illetve azt is, hogy ott milyen adatokat rögzítettek a nyelvjárásgyűjtők.

Egy következő forrástípus a *Hangostérkép* nevet viseli, amelynek az az érdekessége, hogy az egyes kutatópontokat jelölő pöttyökre kattintva előugrik egy ablak, amelyben az adott szóalak hangfelvétele is meghallgatható, ezáltal remek lehetőség kínálkozik bemutatni hangzó formában is, hogy milyen más nyelvjárások léteznek még a tanulók anyanyelvjárásán kívül.

A *Rokonok* címet viselő térkép már dialektometriai módszereken alapszik, azt vizsgálja, hogy az egyes települések nyelvjárásai mely más, a Kárpát-medencében (Moldvában) levő kutatópontok nyelvjárására hasonlítanak. Erről a térképről megtudhatjuk például, hogy a moldvai Bogdánfalva nyelvjárása erősen hasonlít a dél-dunántúli Kéty nyelvjárásához.

Végül hangoskönyvek is rendelkezésre állnak; a *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv* kilenc, digitális formában létező kötetét böngészhetjük. Itt már teljes interjúkat hallgathatunk meg és olvashatunk el egyezményes dialektológiai jelölési rendszerben.

A *Bihalbocs* munkatársai az eddigiekben említett papír alapú adattárakat jórészt digitalizálták, most van folyamatban a kolozsvári magyar nyelvészeti tanszéken a *Székely*

Nyelvjárási Atlasz digitalizálásának munkálata, mely újabb adatokkal járul hozzá a digitális adattár fejlesztéséhez a Csallóközben (Szlovákia). Az adatbázis folyamatosan gazdagodik, és ezeknek a munkáknak a legfőbb célja, hogy folyamatosan újabb anyagokat tárjon a nagyközönség elé a Kárpát-medencében és annak határain kívül élő magyarok nyelvhasználatából.

Irodalom

Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára (2007): *Jelenségtérképek a Moldvai Csángó Nyelvjárási Atlaszából*. ELTE, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. (CD-ROM).

Deme László – Imre Samu szerk. (1968–1977): *Magyar nyelvjárások atlasza. I–VI. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hegedűs Andrea (2002): Szilágysági Nyelvatlasz. *Magyar Nyelv*, **XCVIII**. 3. (<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/02-3/HEGEDUS.pdf>). (leolvasva: 2016. 08. 21.)

Kontra Miklós (2003): Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárások* 41. 355–358.

Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila (szerk.) 1991: *A moldvai csángó nyelvjárási atlasza. I–II. kötet*. (A kiadás előkészítői: Murádin László és Péntek János.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

Murádin László gyűjt. – Juhász Dezső szerk. (1995–2010): *A romániai magyar nyelvjárások atlasza. I–XI. kötet*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

Sándor Klára (2014): *Határtalan nyelv*. Szak Kiadó, Budapest.

Vékás Domokos (2007): Számítógépes dialektológia. In: Guttman Miklós és Molnár Zoltán (szerk.) *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 289–293.